

Krležino životno delo i današnji problemi naše kulturne politike

(Nastavak sa 1. str.)

lo rodilo se po imperativu jedne revolucionarne strasti. Krleža je i telom i dušom opsednut idejom čovekovog čovečnjaka sveta koji treba ostvariti, njime meri današnjicu i u njegovu ime optužuje, pati, bori se, čezne i poziva na borbu.

Bilo je a i sada ima i drugih koji su opsednuti idejom jednog preobraženog sveta, od prvih hrišćana, od racionalizma, od anabaptista do francuske revolucije i do vernika socijalizma. Vekina je, međutim, verovala u znaku iluzija i obmanjivala se sigurnom pobedom. Krleža je Vernik, ali nije imao nikada nikakve iluzije. Osim Marksa imao je velikih učitelja do kojih je neobično brzo našao put. Njegova dva velika učitelja su Sopenhauer i Niče, upravo ona dva velika duha koji zaista nisu imali iluzija u tom pogledu da je lako živeti čovečno.

Ovo odsustvo iluzija bilo je neobično plodonosno baš za njegovo delo, za njegovu umetničku veličinu. Optužbe koje se odnose na njegovo pesništvo nisu neosnovane. U znaku tog pesništva se formirao njegov odnos prema onome što se obično naziva publikom. Nema mnogo pisaca, izuzev najvećih, koji toliko poštuju svoje čitaoce kao Krleža. Na prigovore da ovaj pesnik ne nudi laku lekturu, da iziskuje vanrednu koncentraciju — uvek sam odgovarao da baš zbog toga volim Krležu. Ona vrsta književnosti koja povlađuje čitaocu — ona mlaka, „zabavljiva“. Laka literatura se obraća čitaocu kao roditelji koji tepaju kad se upuste u razgovor sa decom. Onaj koji laska čitaocu — prezire ga. Ali kada Krleža govori, polazi uvek od toga da se obraća sebi ravnim bitu i upravo time doprinosi da se njegov čitalac zaista izjednači s njim. Čitaocu saopštava ne samo to što bi ovoga moglo „oduševiti“. Njegovo je delo polifonično, on mora da saopšti celog sebe, ne samo svoju veru već i odsustvo iluzija, sve svoje sumnje, sve bolove, jer onome koji je toliko duboko usamljen kao on nasušna je potreba da se zaista uspostavi ravnopravnost bez koje nema pravi dijalog između čoveka i čoveka dela i čitaoca. Nikada ne govori tako da me čuva svojih spoznaja, mene, svog čitaoca. Uvek je umeo da bude nemilosrdan

prema sebi i na isti način da ne šteti ni svoje čitaoce. Neizbežna posledica toga je neprekidno sukobljavanje ne samo s onima protiv kojih se bori već i s onima sa čijim se ciljevima poistovećuje. Uvek je bio na granici da ga i njemu najbliži smatraju jerečnikom. Krleži delo nije značilo i ne znači borbu za slobodnike. Za njega čitalac nije pasivni učenik, nego neko ko istinu i lepotu usvaja na produktivan način. Bez takvog čitaoca i najlepša reč je samo nemoćni martir, luterica koji traži pravu domovinu.

Slika bi bila netačna ako bi neko došao do zaključka da se Krleža — koji je inače iz redova najvrsnijih i najtemperamentnijih polemičara svetske književnosti — oseća na svom terenu samo u borbi. Endre Adi, o kome je Krleža napisao u Jugoslaviji prvu studiju kao da je priznao i umeo studiju Krleže:

*Dok sam besno zamahivao i
[sekao,
kao u pustom, napuštenom
[tramu,
u mom srcu je bolno pevalo
[blaženstvo.*

Uveren sam da se baš kod neumornih megdandžija, baš kod velikih boraca susreće neka pobožna, očajna ali utoliko revnosnija čežnja, mogao bih reći ljubav za idilom. Borba je spolja, od doživljaja jednog datog sveta nametnut moralni i umetnički stav, a idila koju svet, dati svet može da pruži samo je ruganje onome miru koji bi ratnik mogao da primi kao mir. Najskriventija želja — i upravo to daje borbi onu duboku ljudsku patetiku — najskriventija želja da čovek najzad ugleda dolazak sveta u kojem glupost, podlost, bezosećajnost i gluvoća, bezdušno samozadovoljstvo više ne primorava da nam se zgrče pesnice, nego će se moći hodati otvorenih šaka, opuštenih na milovance.

Neke čudesne stranice Banketa u Bitvi svedoče baš o toj lirskoj čežnji, u istoj knjizi koja je slika nesmiljenog mraka i najubistvenije satire.

Obećao sam da ću govoriti ne samo o Krležinom delu, nego i o tome šta nam ovo delo znači danas, iz perspektive naših današnjih problema kulturne politike. Imam utisak da ako u detaljima i nisam raščlanjivao to pi-

tanje, u suštini sam sve vreme govorio i o tome. Atila Jozef pisao je jednom o takvim ljudima za koje je „klepetuša zvonu“. To je tačna definicija onoga što jugoslovenska socijalistička kultura na politika ne čini, ne može da čini upravo zato jer nečemo stado ovaca koje na komandu bleji, nego mnoštvo individualnosti, emancipovanog čoveka, emancipovane ljude koji žive prema unutrašnjim imperativima emancipovanih ljudi i ostvaruju odgovarajuće odnose, svet emancipovanog čoveka. Ne interpretiram ja ovako osnovne tendencije jugoslovenskog socijalizma, nego činjenicu što ova naša Jugoslavija baš Krležu slavi, pedesetogodišnji književni rad onoga Krleže koji nikada nije napisao nijedan red u slavu nejudskih vlasti, dogmi i slepe poslušnosti. Ako postoji pobeđa koja je neosporna u svojoj veličini i razmerama onda je to zaista pobeđa onog duha kojim osvedočava svojim praznovanjem čitava jedna država, ona pobeđa koja je pobeđa Krležinog životnog dela, dela izraslog iz problema ove zemlje, iz problema ljudi ove zemlje, delo onoga jugoslovenskog pesnika preko koga sama nonkonformistička socijalistička Jugoslavija šalje svoju nonkonformističku poruku jednoj ljudskoj zajednici daleko široj od jugoslovenskih granica.

POSLE OVOG PREDAVANJA ODEŽANOG U APRILU NA TRERIN MLADIH, ERVIN SINKO JE ODGOVORIO NA NEKOLIKO PITANJA SLUSALACA. DEKOLIZMO FRAGMENTE RAZGOVORA.

LAJOŠ BAKOŠI:

Voleo bih da postavim jedno pitanje u vezi sa prvim delom predavanja. Glasilo bi otprilike ovako: ako jedan stvaralac, bio on star ili mlad umetnik, koji je došao do određene tačke u svom stvaranju koja je u svojoj vrsti, možemo ustanoviti, novo, napredno itd. — pa ako se umetnik pod pritiskom nekih okolnosti kasnije odrekne tog ranijeg svog dela, možemo li da cenimo to delo mi dodajemo uprkos tome što ga se on odrekao?

ERVIN SINKO:

Evo sasvim konkretnog primera: jedan francuski pisac koga su zvali Selin i čije je delo, „Voyage

au bout de la nuit“, remek-delo uprkos tome što je taj Selin docnije postao fašista. Delo jamči i govori za sebe. I može moralno i da nadmašuje pisca koji ga je stvorio. Kada sam govorio o važnosti životnog dela nisam hteo da osporim vrednost onih usamljenih, jednostavnih dela bez nastavka, nego sam želeo da osvetlim razliku između sporadične, neobavezne i kontinuirane inspiracije koja traje čitavog života i otelovljuje se u čitavom delu. Impozantno je i veličanstveno to, pleni i kao prizor, kada je kod nekoga prisutna sposobnost da neprekidno, decenijama reaguje na svaki utisak istom energijom kao se to kod određenih ljudi događa samo u izuzetnim trenucima.

NANDOR GION:

U vezi sa Krležom spomenuli ste i Tomasa Mana. Ako je idejnost umetnosti primarna može li se onda Tomas Man smatrati plinim od njega?

ERVIN SINKO:

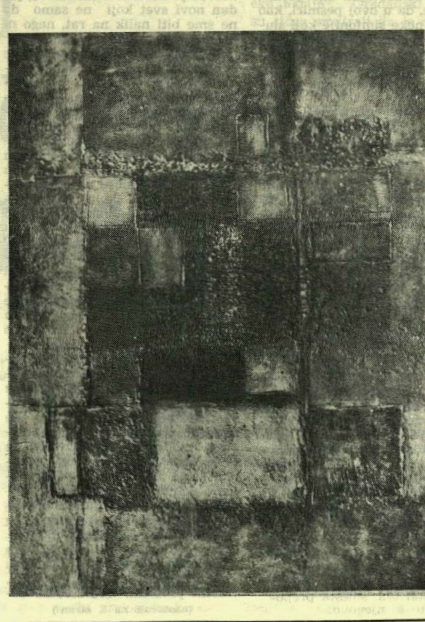
Da bi se moglo odgovoriti na ovo pitanje trebalo bi raščistiti pojam idejnosti. Dostojevski je, na primer, što se njegovog političkog ubeđenja tiče, sasvim mračan, moglo bi se reći jedan od najmračnijih predstavnika svetoga sinoda. Ali samo u subjektivnoj nameri, privatno. Ide dotle, ne znam da li se sećate, da kada zapitaju Aljošu u Braći Karamazovima da li je istina da Jevreji u Uskrsu kolju hrišćansku decu, da njihovom krvlju mese hleb, onda Dostojevski daje u usta Aljoši ove reči: „Ne znam“. Ovo „ne znam“ idejno je maksimalna postoj. Ali, uprkos te intencije potpunog idejnog mračnjaštva, Dostojevski je jedan od najvećih pisaca svetske književnosti. On kao pisac, kao pesnik stoji visoko iznad sopstvene namjere. Događa se s njim ono što je u Bibliji tako lepo ispričano, da neko ko hoće da proklinje i dovedu ga na jedno brdo da prokune pravedni narod pravednoga boga i kada zausti da proklinje — protiv svoje volje blagosilja. Ovo se zbiva zapravo sa velikim pesnikom ako je zaista velik. Povremeno mu se prokuru u delo deklarativne laži, ali ako je stvarno veliki pesnik tada može da bude samo na našoj strani. Oni najveći, nezavisno od političkih ubeđenja, uvek su stajali na našoj strani. Najveći ne mogu, čak i kad hoće, da budu sluge mraka. I nema velikog pesnika, pa

čak ni značajnog pesnika ne može biti danas koji ne bi doživeo kao čovek patnje, probleme čovečanstva, i kad ih je jednom proživeo onda će u njegovim delima — bez obzira na to kako će to teoretski da formuliše — doći do izražaja njegova čovečnost. Ova moja teza ima jednu savršenu, jasnu ilustraciju. Nije slučajno da fašizam, iako se onovremeno 90 procenta ogromne, kulturne, tradicijom bogate nemačke nacije oduševljavalo Hitlerom nije slučajno što fašizam, nema ni jednu pesmu, nijednog pesnika, nijednog novelistu koji bi evropskim merilom značio vrednost, nešto što bi preživelo fašizam. Zato mislim da je i pitanje na svom mestu jer ne mogu da zamislim živu umetnost koja je antihumana umetnost. Krleža je napisao o Sopenu da „njegove mazurke nisu nikakva varijacija folkloru (spram kog je bio izlovan svojim visoko odnjegovanim ukusom)“, da „glas njegovih žica ne bi nikad bio progovorio tako uvjerljivo, da nam ne govori glasom ranjena srca.“ Glas ranjena srca. I mislim da je to ono što je u fašističkoj ideologiji potpuno nemoguća kada govorim o idejnosti kao uslovu da neko stvori lepotu. Bilo bi glupost tvrditi da samo marksisti mogu da pišu lepše knjige i pesme ali mislim da od nečovečnosti ne može da proizade ništa što je lepo i ljudski vredno.

Konkretno, što se tiče Tomasa Mana, izvesno je da se i na najboljim radovima Tomasa Mana vidi i oseća — ja, na primer, osećam i to mi smeta — da je ipak, u prkos vlastitih namera ostao do kraja života — u svojim merilima i nostalgijama — građanin. I to ne samo u ideologiji nego i u načinu reagiranja na fašistički delirij. I unatoč karijeri, on je ostao do kraja što je bio u pećetu. Njegov „non possumus“ jeste „non possumus“ poštenog anahroničnog liberalnog građanina, a ne čoveka, koji je došao do doživljene spoznaje, da je i njegov nekadašnji lepi svet bio svet užasa. Zbog toga su ne samo njegove ideje, nego i njegove inspiracije izneti strošimasti, mnogo ranije je obuhvatale, nego čoveka koji se nikada nije pomirio životnim uslovima građanskog društva. Tomas Man je ostao nesrećni i prevareni ljubavnik građanskog društva. I ovom su dati njegovi okviri i kao umetnika stvarao.

Preveo s mađarskog
Ladislav JAMBOR

MILE SKRACIC

trgovi I, 1962. (ulje)

ljubomir simović

EURIDIKA ERIKA

Koncert za pisaču mašinu

Ta stara čeljust
taj amfiteatar pred kojim sedim
glumci zanemeli gluvi
to jato ptica koje ključu mokru travu oluje
koliko puta nečitak trag
njenih izgledanih zuba
koliko puta samo
mrlje mastila umesto mrlja krvi

Kucanje stare mašine kao kucanje sata
Kao kucanje srca

Kao u kasnoj noći
kao dugo kucanje na zaključana
ukrštenim daskama zatvorena
kao strpljivo kucanje na zazidana vrata

Velike mape vlage na zidu, čaj se na stolu hladi
u času kad se na staklu hvata i ledi kostur mraza
veliki doživljaji gladi
(mi se ljubimo, u zoru mesec i sneg
na staklu se hvata
i ledi kostur mraza)

Proleće, ladja zalutala u minirano more
koliko puta samo mrtvo odojče na neđrima
koliko puta samo
mrlje mastila umesto mrlje krvi

Koliko snaga što kontinente mrvu
u ostrva, koliko puta gar i zlato na trošnom nebu sveta
znezdani talog Zadra u mraku i trojnim bedrima
i telo ovo koje po noćnoj kiši
kraj jezuitskih zidova ivicom oluje do poslednje misli
[šeta

Koliko puta oblaci ko zapaljena reka glečera
u alpskim pećerima dela buktinja glečera
ključ što u vratima zatvorenim izgubljen rdja

(Pada sneg u more. Sedam sati. Večeram
i društvu jedne lampe
i lobanja već dotrajava kao poslednja tvrđava.)

Ta stara čeljust
taj amfiteatar pred kojim sedim
glumci zanemeli gluvi
to jato ptica koje ključu mokru travu oluje
koliko puta samo
mrlje mastila umesto mrlja krvi
Koliko snaga što kontinente mrvu
u ostrva
nestrljivo kucanje na zazidana vrata